

Sejren der ikke blev vundet: Pseudonymet Anti-diabolos' kamp mod forsagelsen og trosbekendelsen i dåbspagten

Af Carsten Elmelund Petersen

I 1867 trådte pseudonymet Anti-diabolos ind på den kirkelige scene i Danmark med skriftet *Er Daabspagten Veien til Himlen eller er Kristus Veien? — forsøgt besvaret med Guds Ord til salighedssøgende Sjæles Tjeneste*.¹ Pseudonymet optrådte kun én gang. Anti-diabolos havde et kontroversielt budskab, nemlig opgøret med forsagelsen og trosbekendelsen ved dåben. Den grundholdning, som skriftet frembærer, var årsag til splittelsen blandt de vakte på Nordsjælland. Manden bag pseudonymet Anti-diabolos, den bornholmske smed Chr. Møller, havde været på møderejse i lokalområdet Mårum, Græsted, Søborg og Gilleleje på et tidspunkt, hvor der var vækkelsespræster i sognene. Der var samtaler mellem Møller og et par af vækkelsespræsterne, men der kom splittelse i 1867 samtidig med udgivelsen af det pseudonyme skrift.

Forskningsmæssig indplacering

Anti-diabolos' udgivelse hører til inden for nyevangelismen, og nærmere bestemt rosenianismen. Nyevangelismens objektiverende strømning vandt i 19. århundredes

¹ Anti-diabolos: *Er Daabspagten Veien til Himlen eller er Kristus Veien? — forsøgt besvaret med Guds Ord til salighedssøgende Sjæles Tjeneste*, København 1867.

sidste halvdel udbredelse i lutherske kredse som en reaktion på metodismens og pietismens opfattelse af saliggørelsens orden, som den opfatter skematisk. I Finland var den betydeligste skikkelse præsten F.G. Hedberg, mens det i Sverige var lægmanden C. O. Rosenius.² Diskussionen om definitionen af nyevangelismen er ført.³ Den skal ikke videreføres her. I stedet skal temaet indsnævres til rosenianismens ankomst til Danmark, som skete gennem svenske rejseprædikanter i det østlige Danmark og gennem den bornholmske smed Chr. Møller.

Elith Olesen har i sin afhandling *De frigjorte og trællefolket* en længere redegørelse for nyevangelismen og overvejer om fænomenet i stedet skulle kaldes evangelisme. Han forkaster dog tanken.⁴ Olesen drøfter også Rosenius' teologi og finder ikke, at der er den kongenialitet mellem Luther og Rosenius, som den rosenianske tradition har lagt op til.⁵ Også Flemming Kofod-Svendsen har publiceret inden for feltet. I antologien *Rosenius i Danmark* fra 2020, der vedrører rosenianismens indgang i Danmark og Slesvig, har han undersøgt Chr. Møllers betydning for rosenianismen i Danmark. Kofod-Svendsen mener, at Møller i 1866 havde "en klar undervisning om dåben ud fra Luthers og Rosenius' grundsyn, hvor Møller tillige var meget markant i sin afvisning af det baptistiske dåbssyn". Kofod-Svendsen mener desuden, at Møller forlader det synspunkt i sit pseudonyme skrift imod dåbspagten i 1867. Endelig mener Kofod-Svendsen, at Møller i

² Konrad Stormark: *En for alle og alle i en: Blad fra nyevangelismens historie og teologi*, Oslo 1981, s. 11-27.

³ Stormark 1981, s. 31-37.

⁴ Elith Olesen, *De frigjorte og trællefolket: Amerikansk-engelsk indflydelse på dansk kirkeliv omkring år 1900*, Frederiksberg 1996, s. 168.

⁵ Olesen 1996, s. 174-178.

1884 igen gør op med baptistisk dåbssyn i sin bog om dåben.⁶

Det problem, som er emnet i det følgende, synliggøres i splittelsen i det lokale vækkelsesmiljø i Græsted. Det illustrerer et problem i Møllers dåbssyn. Det skete i 1867, og det var efter junigrundlovens indførelse af religions- og forsamlingsfrihed. Fremgangen i den nyevangeliske vækkelse falder sammen med forsøg hos mormoner og baptister på at vinde sig nye tilhængere.

Tesen i denne artikel er, at Møllers dåbssyn er mere komplekst end hidtil antaget. Det er nemlig koblet sammen med hans opfattelse af dåbspagten, så man hos Møller kan iagttage tre forskellige positioner, hvad angår dåbsyn. Tillige er det bemærkelsesværdigt, at Møller trods sin distancering fra baptistisk dåbssyn er enig med baptisterne i understregningen af genfødsel ved Ordet.

Nordsjællands første vækker

Vækkelsen kom sent til Nordsjælland. I 1840 var der kun gudelige forsamlinger i Helsingør og Asminderød. Omkring 1850 var befolkningen i Frederiksborg Amt ikke kirkeligt interesseret. Det ændrede sig de følgende 20 år.⁷ I Græsted-Mårup Sogn slog vækkelsen igennem de følgende år.⁸ I 1854 skrev sognets herrnhutisk inspirerede præst fra 1849-1857, Svend Vilhelm Saxtorp, at der var

⁶ Flemming Kofod-Svendsen: "Chr. Møllers teologiske udvikling og dannelsen af Evangelisk Luthersk Missionsforening", i *Rosenius i Danmark – en antologi om den rosenianske vækkelse i Danmark*, red. Lars Brixen, Rønne 2020, s. 139-142.

⁷ Paul Nedergaard: *Dansk Præste- og Sognehistorie 1849-1949 I. Københavns Stift*, København 1951), s. 410-411, 476-478 og 485-491.

⁸ Kaj Baagø: *Vækkelsernes Frembrud i Danmark i første Halvdel af det 19. Århundrede, I Bind, Vækkelse og Kirkeliv i København og Omegn*, København 1960, s. 154-161.

opvakte mennesker i sognet, som kaldte sig troende.⁹ Jens Larsen (født i Tikøb i 1804) kom tilrejsende i 1840'erne og 1850'erne og fik kaldt nogle mennesker sammen. Han var ledende i den organisation, der var forløber for dannelsen af Indre Mission i 1861.¹⁰ Fra november 1863 kom Johan Philip Jeansson (udtales: Jansen) til Græsted og Mårum, hvor han assisterede med prædikener og konfirmandundervisning. Jeansson blev ordineret 27. april 1864, og blev kapellan hos sognepræsten J. A. Bache.¹¹ Denne tog sin afsked 1. juli 1867, og Jeansson passede embedet til pastor R. W. Assens blev sognepræst fra 2. februar 1868. Jeansson var derefter kapellan i Søborg en kort tid.

Hos Saxtorp havde der været god kirkegang, men hos Bache svandt kirkegangen ind. Jeanssons forkyndelse var rettet mod sogneboernes synd og ugudelighed. Men han kunne også tale enkelt og indtrængende, så folk blev rystet af spørgsmålet om evighedens alvor.¹² Der kom vækkelse, og befolkningen delte sig i to lejre. Det tiltrak også udensogns folk, ligesom Jeansson kom udenfor sognet for at holde møder. Blandt kollegerne blev Jeansson betragtet som en urostifter, der forstyrrede idyllen, og ved præstekonventerne blev der rejst kritik af ham. Han blev dog støttet af en kollega, Chr. L. Nielsen, der var kapellan i Søborg.¹³ I årene 1864 til 1866 var der vækkelse i Græsted

⁹ Elith Olesen: "Johan Philip Jeansson som rejsepræst og prædikant", *Kirkehistoriske Samlinger* 1986, s. 137.

¹⁰ Elith Olesen mener, at Jens Larsen måske var påvirket af nyevangelistiske tanker efter den svenske sang-evangelist, Oscar Ahnfeldts, besøg i Helsingør i 1849, jf. hans "Kup eller redningsaktion? Omkring tilblivelsen af Kirkelig Forening for den indre Mission i Danmark 1861", *Kirkehistoriske Samlinger* 1983/84, s. 41-42.

¹¹ Villads Christensen: *Pastor Jeansson Herrens tjener, de helliges ven*, København 1929, s. 24.

¹² Christensen 1929, 28-29.

¹³ Sst., s. 31.

og Mårum og i de omkringliggende sogne.¹⁴ Det skyldtes Jeanssons forkyndelse. Jeansson blev kaldt "Nordsjællands første Vækker", og P.G. Lindhardt anså ham for at være en betydelig prædikant.¹⁵

Splittelse i vækkelsen

En dag i 1866 holdt Jeansson møde hos gårdejer Ole Larsen i Tulstrup ved Græsted.¹⁶ Nogle folk fra Gilleleje var ankommet, og de havde en bornholmer ved navn Møller med. Møller havde været i Stockholm til samtaler med Rosenius, som blev retningsgivende for Møller og senere for Luthersk Missionsforening. På vej hjem til Bornholm var han på Græstedegnen på gennemrejse.¹⁷ Mødet i Tulstrup var positivt, og Møller holdt møder i Græsted og Søborg. I 1867 kom Møller igen, og han kom da i strid både med pastor Jeansson i Græsted og pastor Nielsen i Søborg om forholdet mellem forsagelse, tro og dåb.¹⁸ En gruppe fulgte Møller, mens en anden gruppe holdt fast ved Jeansson. Spliden delte folkene også i nabosognene.

Jeansson blev belastet af striden, dels fordi han tog Møllers uforskammetheder personligt, og dels fordi Møller kaldte ham en falsk lærer, der ikke kendte evangeliet, og derfor kun optrådte som lovprædikant. Jeansson, der i 1864-65 var en af medstifterne af Københavns Indre Mission, blev siden rejsepræst i Indre Mission fra 15. juli 1868. Han fokuserede på missionens arbejde i køb-

¹⁴ Sst., s. 33.

¹⁵ Sst., s. 15; P. G. Lindhardt: "Tiden 1849-1901" i *Den danske Kirkes Historie VII*, red. Hal Koch og Bjørn Kornerup, København 1958, s. 158.

¹⁶ Nedergaard 1951, s. 486.

¹⁷ Chr. Møller: "Lidt fra nogle Møder", *Budskab fra Naadens Rige* 11 (1901), s. 169.

¹⁸ Christensen 1929, s. 41: "Det var særligt Forsagelsen, om et menneske kunde forsage, før det havde Troen, og genfødslen i Daaben ...".

stederne, bl.a. lagde han grunden til IM's arbejde på Fyn med tilknytning til Sct. Hans Kirke i Odense. Her var der folk, der var glade for Jeansson, da de anså hans arbejde dér som et bolværk imod retninger som metodister og baptister. Vilhelm Beck sagde i et mindeord, der kom til at pryde Jeanssons gravsten, at han var "Herrens Tjener – de Helliges Ven".¹⁹ Assens, Jeanssons afløser i Græsted-Mårup, tog ham i forsvar som den, der kæmpede mod rosenianernes tilsidesættelse af sakramenterne.²⁰ Også han blev aktiv i Indre Mission, nemlig som missionærprovst.²¹

En årsag til splittelsen: Møllers bog udgivet under pseudonym

I 1867 udgav Møller en bog under pseudonym, og den bog ødelagde sammenholdet i lokalmiljøet og skabte splittelse i vækkelsesmiljøet på Nordsjælland. Hvor den lidt ældre samtidige Søren Kierkegaard, der også sendte pseudonyme udgivelser ud efter sine fjender, kunne legitimere sine pseudonymer ved at sige, at han ikke selv stod helt inde for indholdet, men at det var eksperimenterende fremstillinger, der blev lagt ud til debat, stod Møller fuldt og helt inde for sit pseudonym.

Møllers dæknavn var pseudonymet Anti-diabolo, mod-djævelen, og skriftet fik titlen *Er Daabspagten Veien til Himlen eller er Kristus Veien? – forsøgt besvaret med Guds Ord til salighedssøgende Sjæles Tjeneste*. Med sin pseudonyme udgivelse fik Møller sagt, at de folk, der tænkte positivt om dåbspagten, gik Djævelens ærinde. Det afgørende var, hvad ordet "Daabspagten" betød. Spørgsmålet var også, hvem han ramte med sit angreb.

¹⁹ Olesen 1986, s. 137; Christensen 1929, s. 15 og 45 (Becks mindeord).

²⁰ Christensen 1929, s. 45.

²¹ Christensen 1929, s. 61.

Hvad mente Anti-diabolos i 1867?

Skriftet har en tydelig nyevangelistisk profil. Det understreges, at Jesus Kristus er vejen, sandheden og livet. Den, som tror på ham, er købt fri ikke kun fra lovens forbandelse, men også fra lovens vilkår.²² Man må gå ud fra, at han mener, at lovens vilkår er at skulle opfylde loven. Forsoningen består både i, at Jesus har en stedfortrædende lovopfyldelse og en stedfortrædende strafildelse. Den, der forlader sig på Jesus, har fyldestgørelsen hos Gud. Forfatteren har en klar forståelse af objektiv forsoning og forholdet mellem lov og evangelium. Skriftet på 57 tætskrevne sider er fyldt med direkte og indirekte skrifthenvisninger, der er sammenstillet for at underbygge anliggendet, "at Kristus og han alene er Veien til Salighed".²³

Sprogføringen er anspændt og peger i retning af, at anliggendet er at gøre op med "en frygtelig vildfarelse".²⁴ Denne vildfarelse er "Daabspagtens Lydelse", der handler om "oprigtig Forsagelse og hjertelig Tro" som "Betingelse" for at få del i nåden, således at forsagelse og tro er "Vilkaar" for at få nåden.²⁵ Det er "Den gamle Slange", "Djævelen", der med al sin ondskab vil ødelægge os alle ved "at forstyrre Forsoningen".²⁶ Dåben, som den udføres med forsagelsen af Djævelen og bekendelse af troen, er altså Djævelens værk. Det er ifølge Anti-diabolos en "komplet Forbigaaelse af Jesu Forsoning, en ligesaa fuld Henvendelse til egen Gerning", og det er ligeså slemt som i pavedømmet.²⁷

²² Anti-diabolos 1867, 6.

²³ Sst., s. 11.

²⁴ Sst.

²⁵ Sst.

²⁶ Sst.

²⁷ Sst., s. 13-14.

Menneskelige opfindelser er i vejen for frelsen, og alle lovens gerninger er under forbandelse. Han nævner her Gal 3,10 og giver som eksempler Ave Maria, Paternoster og deslige. Anti-diabolos skriver: "I Bibelen staaer ligesaa lidt, at vi skulle forsage og troe for at faae Guds Søns Retfærdighed, som at vi i den hensigt skulle bære en Graabrødrekappe".²⁸

Anti-diabolos nævner, at de, som er hjemmedøbt, er døbt med ret kristelig dåb. Det er imidlertid mennesker, der har forfattet "Daabspagten", og den indeholder en "Lære om Forsagelse og Tro som Salighedsvei".²⁹ Dåbspagten er i sit væsen lov, den er udtryk for "Kjødets Evangelium", så menneskets selvforgudende natur får en nydelse ved at kunne bidrage til sin frelse.³⁰ Det er ikke, fordi oprigtig forsagelse eller hjertelig tro, eller Guds bud eller kødets korsfæstelse er forkert, for det er begrundet i Skriften, men det er bare ikke betingelse for at modtage nåden.³¹

Ordet betingelse er anstødeligt for Anti-diabolos. Guds forberedende nåde kan ikke give noget fortrin i at dygtiggøre eller forbedre en synder. Derfor afviser Anti-diabolos "en vis Kirkes Ritual", hvori der er følgende formulering: "Eder, som oprigtig angre Eders Synder, hav en levende tro paa Guds Naade i Kristo Jesu og et godt Forsæt, at i herefter vil føre et helligt Levnet osv. Eder tilsiges Syndernes Forladelse".³² Anti-diabolos mener, at det lyder tilforladeligt, men man skal ikke lade sig narre af det. Det er betingelser, og som sådan er det "en Bom for alt Evange-

²⁸ Sst., s. 15.

²⁹ Sst., s. 16.

³⁰ Sst., s. 18.

³¹ Sst., s. 17.

³² Sst., s. 30.

lium".³³ Anti-diabolos mener nu, at en værdig nadvergæst angrer sine synder, tror på Jesus og vil leve et helligt liv, og ved sin nye natur og sit nye sind vil forsage Djævelen, men det sker ikke som betingelse for nåden.³⁴

Det er ikke dåben, som Anti-diabolos er modstander af, for den giver Jesu Kristi tilregnede retfærdighed.³⁵ Anti-diabolos gør op med ordet "Daabspagt". Han reagerer overfor udsagn som at "holde sin Daabspagt", at "blive i sin Daabspagt" og at "vende tilbage til sin Daabspagt".³⁶ Han reflekterer videre over ordet pagt, og kommer frem til, at hemmeligheden ligger i ordet "Naadepagten", "Fredspagten". Det er nåderigets grundlov, og den, som ikke lever af nåden, er "en af Lovrigets Undersaater".³⁷

Anti-diabolos valgte en titel med falske alternativer til sin bog. Enten er dåben eller Kristus vejen til salighed. Det lyder som en forkastelse af dåben, men skriftet er ikke et opgør med dåben. Han anbefaler ikke at afstå fra dåb. Konsekvensen ville i så fald være den samme som baptisternes afvisning af barnedåb.

Historisk sammenhæng

Anti-diabolos dumper ind i en langvarig diskussion i dansk kirkeliv. Han er i sin afvisning af forsagelsen på linje med oplysningsteologerne. Christian Bastholm afviste forsagelsen af Djævelen.³⁸ J. G. Adeler fremlagde syv forslag til dåbsformular plus et kort til nøddåb, samt en formular til fremstilling i kirken af et hjemmedøbt barn.

³³ Sst.

³⁴ Sst., s. 31.

³⁵ Sst., s. 41.

³⁶ Sst., s. 50.

³⁷ Sst., s. 51.

³⁸ Christian Thodberg: *Dåben og dåbsritualets historie*, København 2017, s. 126-127.

Kun to af forslagene havde en egentlig trosbekendelse og kun et havde en forsagelsesformular, men det var ikke Djævelen og hans væsen og gerninger, der skulle forsages, derimod dårlige tanker og handlinger.³⁹ Det var en konsekvens af oplysningstiden, at forsagelsen blev afskaffet i Sverige i 1811 med den ny kirkehåndbog.⁴⁰ Måske har Anti-diabolos fået inspiration derfra under sin tur til Stockholm 1866.

Anti-diabolos retter kritik af alle, der døber med forsagelse og trosbekendelse. Er kritikken også rettet mod Vilhelm Beck og IM? Den bibelske forståelse af synd, forsoning og retfærdiggørelse var afgørende for Beck. Jesu stedfortrædende forsoning på korset var forudsætning for sakramenterne. Frugten af forsoningen blev uddelt i dåben. Kors og dåb hang sammen for Beck, og derved blev sakramenterne livskilden, og Ordets forkyndelse blev lyskilden.⁴¹ At forsage Djævelen og tro på Frelsen var afgørende for Beck.⁴² Beck kunne godt tale om en pagt i dåben, men det er Guds løfte, der er bærende for den pagt.⁴³ Kritikken rammer Beck og de indremissionske præster, herunder i Græsted, der døbte efter gældende ritual.

³⁹ Se *Den Slesvig-Holstenske Kirke-Agende Efter Allerhøieste kongelig Befaling forordnet til almindelig Brug i Hertugdømmene Slesvig og Holsteen, Herskabet Pinneberg, Grevskabet Ranzau og Staden Altona*, Slesvig 1797, s. 138-165.

⁴⁰ Hilding Johansson: "Svenska kyrkans dopformulär – en liturgihistorisk översigt", *Dopet i Svenska Kyrkan*, red Arne Palmquist, Uppsala 1968, s. 42-46 og Anders Jarlert: *Sveriges kyrkohistoria: Romantikens och liberalismens tid*, Stockholm 2001, s. 33.

⁴¹ Kurt E. Larsen: *Vilhelm Beck – missionspræsten*, Fredericia 2001, s. 78-89.

⁴² Sst., s. 113.

⁴³ Jens Kaltoft: *Vilhelm Becks dåbssyn og dets betydning for hans omvendelses- og hellighedsforståelse* (3-månedersopgave ved Institut for Kirkehistorie, Århus 1990), s. 49-50.

Der var andre, som kritikken ramte mere direkte. I 1832 skrev Grundtvig skriftet *Om Daabs-Pagten* imod professor H. N. Clausen, som ville afskaffe forsagelsen. Grundtvig mente, at dåbspagten med spørgsmål og gensvar skulle bevares. Grundtvig bruger ikke ordet betingelse.⁴⁴ Artiklen "Den Christelige Daabspagt" udkom i 1855, og artiklen "Forsagelsen i Daabs-Pagten" kom i april 1856. Grundtvig fastholdt, at forsagelse og trosbekendelse er vilkår for dåben. Disse artikler blev udgivet i 1868 sammen med andet stof i *Den christelige børnelærdom*.⁴⁵

Den grundtviginspirerede lægmandsprædikant Ole Peter Holm Larsen i Skræppenborg, udgav i 1839 et skrift *Et par ord i Anledning af vores hellige Daabspagt* i anledning af et udkast til en ny alterbog.⁴⁶ Larsen mente, at betingelserne for dåb er, at Djævelen forsages og troen på Gud Fader, Søn og Helligånd bekendes. Han henviste til ordet i Mark 16,16, at den, som tror og blive døbt skal frelses. Så troen er forudsætning for dåben, ligesom den, som skal døbes opsiger tjenesten for Djævelen for at gå ind i en ny tjeneste gennem dåben. I dåben kommer man i pagt med Gud.⁴⁷

Hos Anti-diabolos er der indirekte spor efter, hvad angrebet retter sig imod. Problemet med dåbspagten er "her i Danmark".⁴⁸ "Navnlig her i Danmark og paa nogle

⁴⁴ N.F.S. Grundtvig: *Om Daabs-Pagten i Anledning af S.T. Hr. Stiftsprovst Clausens Barne-Daab og offentlige Erklæring*, København 1832, s. 8-11.

⁴⁵ N.F.S. Grundtvig: *Den christelige Børnelærdom*, København 1868, s. 16-38.

⁴⁶ Hal Koch: "Tiden 1800 – 1848", *Den Danske Kirkes Historie*, red. Hal Koch og Bjørn Kornerup, København 1954, s. 218 og 259-260; Ole Peter Holm Larsen: *Et Par Ord i Anledning af vores hellige Daabspagt, allerunderdanigst dediceret til Hans Majestæt Kongen*, Odense 1839.

⁴⁷ Larsen 1839, s. 24-27 og 43.

⁴⁸ Anti-diabolos 1867, s. 1.

Steder i Norge har den i høi Grad vanskeliggjort Anbringelsen af Evangelium og dermed sand Kristendom", skriver Anti-diabolos.⁴⁹ Anti-diabolos skriver videre, at nogle har fremsat påstanden om, at Jesus Kristus gav disciplene dåbspagten i de 40 dage mellem opstandelsen og himmelfarten.⁵⁰ Anti-diabolos kritiserer, at forsagelse og trosbekendelse er "Vilkaar" og "Betingelse" for at få del i nåden. Det er begreber, som Grundtvig og Larsen brugte.

Anti-diabolos opfordrer ikke til nægtelse af dåb, så hans angreb synes ikke at have nogen alternativ løsning. Hensigten må have været at skabe en situation, hvor man ville afskaffe forsagelsen og trosbekendelsen ved dåben. Så sejren blev ikke vundet. Anti-diabolos ønsker ikke dåben afskaffet, men henholder sig til at den sande tro i hjertet kommer af det som høres, når det man hører kommer fra Guds ord.⁵¹

Reaktion fra en grundtvigsk snedker

Nogle få skrev imod Anti-diabolos. En bornholmer fra Rønne udgav i 1868 et modskrift med titlen *Bliv Du kun i Din Daabes Pagt! Forsvar mod Anti-diabolos's Angreb paa Daabspagten og Herrens Menighed*.⁵² Forfatteren har gennemskuet, at det er "en Lægmand", der er på spil. På Bornholm har han vundet tilhængere og har forskrækket troende og ført nogle til fortvivelse, mener forfatteren, der er snedker og kalder sig I. M. Beck.⁵³ Han fulde navn var Jens Mogensen Bech (1806-1895). Han blev vakt ved at

⁴⁹ Sst., s. 16.

⁵⁰ Sst., s. 17.

⁵¹ Sst., s. 26.

⁵² I. M. Beck: *Bliv Du kun i Din Daabes Pagt! Forsvar mod Anti-diabolos's Angreb paa Daabspagten og Herrens Menighed*, Rønne 1868.

⁵³ Sst. s. 7-8.

høre Grundtvig i Vartov, og hjemme i Rønne talte han med hver mand om Gud.⁵⁴

Kernen i Møllers polemik er ordet betingelse. Men det er en alvorlig misforståelse, at påstå at nogen vil købe Guds nåde med en sådan gerning. Det er både uvidenhed og usandhed fra Møller side, mener Beck. Når spædbørn døbes, skænkes de Guds nåde, syndsforladelse, og de bliver himmelens arvinger. Det skyldes ikke menneskers gerninger, men alene Guds nåde og barmhjertighed. Det er også svært for Beck at se, hvad Møller/Anti-diabolos gør ved Paulus' ord om, at det er med hjertet, at man tror til retfærdighed, og at man med munden bekender til frelse (Rom 10,10). Paulus må efter Anti-diabolos' opfattelse være lovisk, når han siger, at man med munden bekender til frelse.

Når det gælder dåbspagten, roser Beck Grundtvig for at have vundet kampen at bevare forsagelsen af Djævelen ved dåben, og han er enig med Møller i overvejelserne om lov og evangelium, og at det er ordet om Kristus, der skaber tro, og det er netop det ord, der skaber tro i dåben.⁵⁵ Men når Møller opstiller en lære om, at ordet virker tro udenom dåben, er han på gale veje, for det er netop Guds ord, der virker både i dåben, i nadveren og i forkyndelsen, gør Beck gældende.⁵⁶

Reaktion fra en vækkelsespræst

Nielsen var kapellan i Søborg og Gilleleje, da Møller var på møderejse på egnen. Nielsen var "varm i troen", og for første gang blev livets ord i Indre Missions udgave hørt fra

⁵⁴ Karl M. Kofoed: *Bornholms Kirkehistorie II med Kulturskildring 1617-1933*, Rønne 1933, s. 151 og 175-177.

⁵⁵ Beck 1868, s. 3.

⁵⁶ Sst., s. 4.

Søborg Kirkes prædikestol. Nielsen kæmpede i Søborg imod mormonerne og grundtvigianerne, der gjorde fremskridt.⁵⁷ Nielsen kæmpede sammen med Jeansson imod materialismen i befolkningen, de gamle præster, der ikke forstod vækkelsestalen, og usunde forhold i menigheden. De afviste drankere som faddere, var imod vanealtergang og de store gilder på egnen. Nielsen gik så vidt, at han nægtede at tage konfirmander til alters, når de havde været til dansegilde konfirmationssøndag.⁵⁸

Han kom derefter til Tikøb, hvor han udgav den lille bog *Om den nye saakaldte "evangeliske" Forkyndelse: Et par ord henvendte navnlig til Tikjøb Pastorat*.⁵⁹ Nielsen var kapellan i Tikøb fra 1. april 1868 til 11. marts 1873.⁶⁰ Nielsen slår fast, at han er "Ven af Lægmands-Virksomheden for Guds Rige", men der er splittelse, og Nielsen finder det nødvendigt at advare imod lægprædikanterne fra foreningen, som kaldes "den evangeliske" eller "den lutherske Missionsforening".⁶¹ De udtrykker fjendskab mod folkekirken ved en påstand: "Der er ikke én Præst i Danmark, som veed, hvad Christendom er". Dertil kommer skriftet *Er Daabspagten vejen til Himlen, eller er Kristus Vejen*. Nielsen beder sine læsere være opmærksom på de falske alternativer, der er indbygget i titlen. Forfatteren mener åbenbart, at man kan forsage Djævelen og samtidig fornægte Kristus!⁶² På samme måde spørger Nielsen til de

⁵⁷ Paul Nedergaard (1951, s. 481) nævner, at "Grundtvigianeren Hans Larsen Skræppenborg holdt for resten også opbyggelsesmøder i denne smedie" i Søborg. Det er formentlig Peter Larsen Skræppenborg, der er tale om.

⁵⁸ Sst., s. 481.

⁵⁹ Chr. L. Nielsen: *Om den nye saakaldte "evangeliske" Forkyndelse: Et par ord henvendte navnlig til Tikjøb Pastorat*, København 1870.

⁶⁰ Nedergaard 1951, s. 423.

⁶¹ Nielsen 1870, s. 3.

⁶² Sst., s. 5.

tre led i trosbekendelsen: Kan jeg tro og bekende mig til Gud Fader og fornægte Kristus? Kan jeg tro og bekende mig til Jesus Kristus og så også fornægte Kristus? Kan jeg tro og bekende Helligånden, den ånd, der herliggør Kristus og tillige fornægte Kristus? Han fokuserer på den kendsgerning, at titlen på skriftet af Anti-diabolos er selvmodsigende. Man kan ikke adskille ordet og sakramenterne. De er forbundet og tillige forbundet med kirkens hoved, Jesus Kristus.⁶³ Anti-diabolos har iflg. Nielsen med andre ord forvildet sig ind i en labyrinth af selvmodsigelser.

Kernen i den nye forkyndelse er den frie uforskyldte nåde. Overfor det stilles alle præster i Danmark, der er lovprædikanter. De vil nok give Kristus plads, men ikke "kun Kristus". Nåden er fri, og derfor hævdes det, at det er forkert med forsagelse og trosbekendelse ved dåben. Mod dette gør Nielsen gældende, at det ikke er vores forsagelse eller vores tro, der er frelsens grund. Det er Jesus Kristus, men vor forsagelse og tro er frelsens tilegnelse og brug. Nielsen spørger, hvori præsternes falske sjælefordærvende lære består ifølge Anti-diabolos. Det er forsagelsen, for "det er jo dog den skære pure Lovprædiken". Og videre: "Det er jo dog at skjule Herrens Herlighed, den frie Naade med Moses' Dække".⁶⁴ Det vidner om en dyb list af den gamle slange og det skrækkelige mørke i menneskehjertet. Nielsens svar på dette er, at forsagelse ikke er lovens opfyldelse. Nej, forsagelse er frasigelse: Man frasier sig Djævelen. Forsagelse er omvendelse fra Djævelen, ligesom tro er at vende sig til Kristus.⁶⁵ I forsagelsen frasier man sig Djævelens løgn om egenretfærdighed og fortjeneste, når man er i syndenød. Det er også forsagelse, når man

⁶³ Sst., s. 6.

⁶⁴ Sst., s. 9.

⁶⁵ Sst., s. 9-10.

i den daglige kamp mod gamle Adam bedrøves over Djævelens væsen og værk.⁶⁶

Nielsen inddrager Rosenius og gør gældende, at selv om det nyevangelistiske parti i Danmark benytter ham meget, så er Anti-diabolos i modstrid med Rosenius. I Rosenius' *Brev til Romerne*, udgivet i Stockholm 1869 han, at dåben på en gang er et forbundsskrift og et skilsmissebrev.⁶⁷ Nielsen er klar over, at der ikke er forsagelse ved dåb i Svenska kyrkan. Men Rosenius gør det tydeligt, at dåben er et skilsmissebrev til synden og Djævelen, så synden og Djævelen ikke længere skal regere over den døbte. Selvom man vil udelade forsagelsen ved dåben, så er dåben i sig selv en forsagelse af synden og Djævelen. Nielsen bringer et Luther-citat for at underbygge dette: "At omvende sig i Sandhed er at vende tilbage til sin Daab, hvorfra man er falden, og forny sin Daabspagt. Ere vi end utro saa er Herren dog tro og vil med aabne arme modtage Enhver som atter omvender sig". Dåben er "Igenfødelsens bad", hvor man bliver genfødt af vand og ånd.⁶⁸ Det er stedet, hvor dåb og tro mødes, for troen fortrøster sig med Guds Ord i vandet.⁶⁹

Nielsen mener ikke, at det nye parti optræder ærligt og sandt. Da han var kapellan i Søborg og Gilleleje for få år siden, var Møller på møderejse i området, og Nielsen havde en samtale med Møller. Nielsen havde spurgt til, hvordan Møller så på dåben, og Møller havde svaret "aldeles luthersk", men efter at have læst bogen *Er Daabspagten Veien til Himlen eller er Kristus Veien?*, som Møller vedkendte sig at være forfatter af, må Nielsen afvise dette.

⁶⁶ Sst., s. 9.

⁶⁷ Sst., s. 11.

⁶⁸ Sst., s. 11.

⁶⁹ Sst., s. 12.

Et Gjenmæle 1870 udgivet af Luthersk Missionsforening (LM)

Nielsens bog var udkommet tidligt i 1870, og senere i 1870 kom et svar i form af *Et Gjenmæle i anledning af pastor Nielsens Angreb paa den sag, som han kalder „en ny Forkyndelse“*.⁷⁰ Udgiveren er Luthersk Missionsforening til Evangeliets Fremme, der blev dannet på Bornholm i 1868. Der er ingen tvivl om, at Møller har været med til at skrive og udgive de 43 sider. Det var imidlertid ikke Møller selv, og ej heller pseudonymet Anti-diabolos, der trådte frem. Skriftet svarer ikke på de problemer, som Nielsen pegede på. Svaret er ikke skrevet til Nielsen eller Beck, men til ”I kjære enfoldige, sandhedssøgende og salighedssøgende Sjæle”.⁷¹ Nielsen kom senere under påvirkning af den grundtvigske præst i Hillerød, J. C. Hostrup.⁷² Men for Møller og LM gjorde det ingen forskel, hvad angår synet på dåb og dåbspagt.

Der er sket et stilskift. Beskyldningen om, at præster i folkekirken er loviske, når de følger ritual og gældende alterbog ved dåb, er kollapsedet for Møller. I et *Et Gjenmæle* er der et kort afsnit på 7 linjer, hvor der nævnes, at vi udtrykker vores tro og mening med Den augsburgske Konfessions egne ord i den niende artikel: ”Om Daaben læres, at den er nødvendig, og at Naade derved tilbydes; at man maa døbe ogsaa Børnene, som ved saadan Daab overant-

⁷⁰ Luthersk Missionsforening til Evangeliets Fremme: *Et Gjenmæle i Anledning af Pastor Nielsens Angreb paa den Sag, som han kalder en „ny Forkyndelse“*, Rønne 1870.

⁷¹ Luthersk Missionsforening 1870, s. 5.

⁷² Nedergaard 1951, s. 482.

vortes Gud og blive ham behagelige”.⁷³ Det polemiske anliggende imod dåbspagten er væk.⁷⁴

En boomerang

Anti-diabolos ramte bemærkelsesværdigt nok Møller selv, så der var tale om et selvopgør. I 1863 meldte Møller sig ud af folkekirken sammen med 1500 andre bornholmere og var med ved stiftelsen af Trandbergs frimenighed. I 1866 blev Møller afskediget som prædikant fra Trandbergs frimenighed. I 1866 havde han været i Stockholm og haft samtaler med Rosenius, og i 1868 dannede Møller sammen med andre LM og meldte sig igen ind i folkekirken. 1867 var et kriseår for Møller, og i dette kriseår udgav han bogen under pseudonym. Det kaster lys over, hvad Møller skrev offentligt i 1863.

I 1863 havde der ved indgåelsen i frimenigheden været en debat, som Møller deltog i på Trandbergs side. Sammen med Peder Koefod skrev han indlæg til støtte for Trandbergs frimenighed og den vækkelse, som havde spredt sig på Bornholm siden sommeren 1860. Koefods og Møllers indlæg blev året efter udgivet i bogform. De skriver: ”Vi ere visselig, saamange af os som ere døbte, derved engang blevne Guds Børn og Arvinger til det evige Liv; men vi vide dog, at Gud i Daaben har taget os til Naade på den betingelse, at vi skulle forsage Djævelen og alle hans Gjeringer og alt hans Væsen og troe paa Gud Fader, Søn og Helligånd, og at denne Troe skal være sand og levende, virket ved den Helligaand, at den skal være saaledes beskaffen, at den kan kjendes paa Frugterne: sand Kjærlig-

⁷³ Luthersk Missionsforening 1870, s. 38.

⁷⁴ Udgivelsen forholder sig også ind imellem til Vilhelm Beck, der havde skrevet mod Møller (s. 4, 10 og 24). Det lades ude af betragtning her.

hed til Gud og Mennesker, Lydighed mod Guds Bud; kort sagt: den maa kjendes paa en oprigtig og alvorlig Stræben efter et helligt, Gud velbehageligt Liv i Eet og Alt, i Stort og Smaat”.⁷⁵ Anti-diabolos’ kritik af betingelsen i 1867 rammer Møller selv i 1863/1864.

Koefod og Møller skriver også om de mennesker, der er døbt, men som har ”brudt og sveget Pagten”. Guds trofasthed står ved magt, men det menneske, der ”ikke lever i Forsagelse og Tro efter Daabspagten, om det end er døbt, er ligefuldt i sit hjerte en Hedning”.⁷⁶ I sådan et tilfælde er dåben ikke til velsignelse for det menneske, men derimod til forbandelse ”indtil det igen ved en sand og grundig Omvendelse paany gaaer ind i denne Pagt med Gud”.⁷⁷ I sådan et tilfælde svarer det til den fortabte søns hjemkomst (Luk 15,20). Anderledes er det: ”Dersom nu et Menneske havde holdt og var blevet i sin Daabspagt, behøvede det følgelig ikke Omvendelse”.⁷⁸

I tidsskriftet *Budskab fra Naadens Rige*, som Møller udgav fra 1865, tog han selvopgøret i 1866.⁷⁹ Det er tillige et indirekte opgør med Trandberg. Han skrev, at han i to år havde været åndeligt blind og havde ”prædiket noget forfærdeligt Tøi for de arme Sjæle”.⁸⁰ Møllers opgør med lovisheden førte til, at Trandbergs og Møllers veje skiltes.

Møllers teologiske position fra 1864-1870 falder i tre udgaver, og de udgaver er indbyrdes modstridende og kan ikke harmoniseres.

⁷⁵ P. Koefod og Chr. Møller, *Opvækkelse og Frimenighed: En Stemme fra den evangelisk-lutherske Frimenighed paa Bornholm*, Rønne 1864, s. 15.

⁷⁶ Sst.

⁷⁷ Sst.

⁷⁸ Sst., s. 16.

⁷⁹ Chr. Møller: ”Hvad skulle vi prædike? Hvad skulle vi høre Hvorledes staae vore sager?”, *Budskab fra Naadens Rige* 1866, s. 1-15 og 17-32.

⁸⁰ Sst., s. 7.

1864	Chr. Møller optræder sammen med Peder Koefod	Ja til dåbspagt	Luthersk-pietistisk vækkelseskristendom	Udgiver bogen <i>Opvækkelse og Frimenighed</i>	Luthersk frimenighed
1867	Chr. Møller optræder under pseudonymet Anti-diabolos	Nej til dåbspagt	Luthersk-nyevangelisk vækkelseskristendom	Udgiver <i>Er Daabspagten Veien til Himlen eller er Kristus Veien?</i>	Antikirkelig grundholdning med kritik af dåbsritual
1870	Chr. Møller optræder som en del af LMs ledelse	Ja til dåb efter gældende ritual	Luthersk-nyevangelisk vækkelseskristendom	Medudgiver til <i>Et Gjenmæle i anledning af pastor Nielsens Angreb</i>	Folkekirke og missionsforening i ellipsestruktur

Spørgsmålet er, hvad der skete med Møllers dåbssyn efter dannelsen af LM?

Møllers bog om dåben 1884

Efter at Møller sammen med andre i 1868 gik ind i Folkekirken og dannede LM, blev spørgsmålet om dåben mindre påtrængende. Men Møller var udfordret af både grundtvigianere og baptister, og han udgav i 1884 en bog om emnet.⁸¹

Allerede en artikelserie i *Budskab fra Naadens Rige* i 1866 danner baggrund for bogen fra 1884. Artiklerne har den overordnede titel "Om Naademidlerne" og kan ses som forarbejde til det pseudonyme skrift i 1867.⁸² Gud har

⁸¹ Chr. Møller: *Den kristelige Daab – Med særligt Hensyn til Barndåben: Nogle bibelske Vidnesbyrd*, Rønne 1884.

⁸² Chr. Møller: "Om naademidlerne", *Budskab fra Naadens Rige* 1866, s. 33-44, 49-61, 65-75, 81-94, 97-112 og 113-128.

ifølge Møller aldrig bedt os døbe på betingelse af, at man skal forsage og tro for at få nåde. Kristus døde ikke for de, som forsager og tror, men for "de ugudelige" (Rom 5,6), mener Møller.⁸³ Dåben er genfødselsens middel,⁸⁴ men den, som vender ryggen til frelsen, må genfødes ved Guds Ånd, understreger Møller.⁸⁵

I 1884 har Møller lagt sig fast på én opfattelse. I et kapitel "Daaben og de menneskelige Tilsætninger" viderefører Møller opgøret fra 1860'ernes slutning. Han er dog nuanceret, idet han bemærker, at mennesker har føjet tilsætninger til dåben, og det er gjort i bedste mening.⁸⁶ Møller mener ikke, at der i Ny Testamente er nogen antydning af trosbekendelse, altså en afvisning af Grundtvigs mangeløse opdagelse. Trosbekendelserne og forsagelsen har intet at gøre med dåbens væsen, mener Møller. Disse forhold er sat op som betingelse, og han udhæver ordet betingelse flere gange i teksten. Det er ifølge Møller meningsløst, idet en fortvivlet synder kan få alt ved Jesu forsoning.⁸⁷ Han finder et smuthul i ritualet ved nøddåb, hvor hverken forsagelsen og trosbekendelsen er med. Det er ret dåb ifølge ritualbogen, og således er kirkens dåb "en ret og fuldkommen dåb" ifølge Møller.⁸⁸ Det er ikke en overbevisende forklaring at legitimere kirkens dåbspraksis ud fra den undtagelse, som nøddåb repræsenterer, om end det fra kirkens side er en anerkendelse af, at dåb uden forsagelse og trosbekendelse er ret dåb. Møller finder dog trosbekendelse eller Djævlforsagelse rigtige med hensyn til ind-

⁸³ Sst., s. 82.

⁸⁴ Sst., s. 122.

⁸⁵ Sst., s. 124.

⁸⁶ Møller 1884, s. 50.

⁸⁷ Sst., s. 55.

⁸⁸ Sst., s. 57.

lemmelsen i den menighed, hvor man hører til.⁸⁹ I så henseende har den danske kirke Guds hellige sakramenter uforfalsket.⁹⁰ Opgøret er slebet til, så det er til at leve med inden for Folkekirkens rammer.⁹¹

Der var imidlertid andre forhold, der påkaldte sig opmærksomhed ved Møller skrift. Det var lagt an på at svare på baptisternes udfordring. Undertitlen lyder *Med særligt hensyn til Barnedaaben*. Møller slår fast, at dåben er en lydighedshandling ifølge baptisterne.⁹² Møller nævner baptisten Peter Holms *Betragtninger*, dvs. *Betragtninger over Daaben grundede paa den hellige Skrift*.⁹³ Møller og Holm var enige om en række grundlæggende forhold. Holm distancerer sig ligesom Møller fra katolsk kirkelig praksis.⁹⁴ Skriftets første 14 sider handler om Skriftens betydning og grundvolden Jesus Kristus. Holm argumenterer for, at det at være troende og at være genfødt ikke kan adskilles, og at troen kommer at høre Ordet.⁹⁵ Holm mener, at evangeliet skal forkyndes til synderes forladelse, og han nævner, at Kristus døde for ugudelige (Rom 5,6), mens vi var Guds fjender.⁹⁶ Det var Møllers vigtigste

⁸⁹ Sst., s. 59.

⁹⁰ Sst., s. 60.

⁹¹ Møllers bog fra 1884 lukkede imidlertid døren for sin forfatter blandt de nyevangeliske vækkelsesfolk i Slesvig-Holsten. Ved et debatmøde i november 1888 i Skærbæk var det lagt op til diskussion. Chr. Bau var en yngre betydelig skikkelse i de nyevangeliske kredse på den egn. Bau var godt kendt både med Luthers og Møllers dåbssyn og gik imod Møllers bog. Det skyldes, at Møller var tilbageholdende med at sige, at der ubetinget sker en genfødsel i dåben. Se hertil Jens Jensen: "Chr. Bau og rosenianismen i Slesvig-Holsten" i Brixen 2020, s. 259-260.

⁹² Møller 1884, s. 11.

⁹³ Sst., s. 14-15; P. H.: *Betragtninger over Daaben grundede paa den hellige Skrift*, Rønne 1883.

⁹⁴ Holm 1883, s. 27.

⁹⁵ Sst., s. 7.

⁹⁶ Sst., s. 9 og 12.

bibelord. Det er ifølge Holm ikke dåbens vand, men Jesu blod, der renser hjertet.

Holm mente, at døben betød optagelse i Guds menighed, delagtiggørelse i de helliges menighed og adgang til nadveren. Det ville Møller ej heller være uenig i. Møller ville næppe heller være uenig med Holm i, at dåben er en befaling fra Gud. Men forskellen på Møller og Holm er, at Holm mener, at vi beviser vores lydighed, når vi modtager dåben.⁹⁷

Møllers opfattelse af genfødsel ved Ordet flugter med baptisternes opfattelse af troens tilblivelse uafhængigt af dåben. Derfor var det vigtigt for Møller at distancere sig. Det er synet på lov og evangelium, der bestemmer Møllers opfattelse af dåben. Den er Guds gerning efter luthersk opfattelse. Baptisternes opfattelse er lovisk og indebærer, at dåben er menneskets gerning, en lydighedshandling.⁹⁸

Dåben er ifølge Møller Guds nådehandling. Det er en gave, hvor Gud "tilforsikrer" det enkelte menneske, at det har del i Jesu forsoning, der er tilvejebragt for alle. På det grundlag prædikes syndernes forladelse og retfærdighed. Møller skriver: "Vi paastaa egentlig ikke, at Daaben skjænker Syndernes Forladelse, men vi sige, at Gud formedelst dette Middel og ved denne Gavehandling tilforsikrer den enkelte personlig den".⁹⁹ Møller mener, at man ikke kan få andet ud af Ny Testamente, end at dåben "meddeler Syndernes Forladelse".¹⁰⁰ Formuleringerne er ikke klare.

Møller stiller spørgsmålet: Sker genfødslen i dåben eller i evangeliet, og han svarer, at genfødslen sker i hjer-

⁹⁷ Sst., s. 18-19.

⁹⁸ Møller 1884, s. 11.

⁹⁹ Sst., s. 12.

¹⁰⁰ Sst., s. 14.

tet. Dernæst slår Møller fast, at Gud aldrig har bedt os om at hvile på en genfødsel, der skete i dåben, men på en forsoning, der skete på Golgata. Dåben er et genfødselsmiddel. Men Møller afviser, at man kan vide noget om barnets tilstand, hvad angår tro og vantro.¹⁰¹ Spørgsmålet er, om Møller dermed kommer meget tæt på baptisternes opfattelse. Man døber børn, fordi Jesus har befaleet det. Hvis man ikke døber, vil man være ulydig mod Jesu befaling, så en vis lydlighed er der altså ved at døbe sine børn.

Møller spørger, om et menneske kan genfødes flere gange. Han trækker en række bibelord frem om at synde med vilje og at synde mod Helligånden. Men Møller henviser til Paulus' ord "Mine børn, som jeg igen må føde med smerte, indtil Kristus har fået skikkelse i jer!". De havde levet i nåden og var faldet ud af nåden, men kunne fødes igen.¹⁰² Konsekvensen af det er, at Møller vægtlægger genfødselen ved Ordet, der rækker mennesket evangeliet om nåden ved Jesu blod.

Baptisten Holm havde kritiseret tanken om, at alle døbte er genfødsel.¹⁰³ Møller er enig med Holm, idet han lægger vægt på, at syndere der fremturer i ugudelighed og vantro, farer til Helvede. Der er folk i dansk kirkeliv, der mener, at alle døbte har Helligånden i deres hjerte. Det er ikke sandt, når en meget berømt postille *Synd og Nåde* siger, at der er trøst for de vantro sjæle. De har dåbens nåde, og Helligånden bor som en due i deres hjerte.¹⁰⁴ Det er grundtvigianeren Vilhelm Birkedals postille, som Møller her refererer til. Møller henviser selv til Luthers *Store Katekismus*, hvor dåben og troen fører til det gamle men-

¹⁰¹ Sst., s. 66 og 67.

¹⁰² Sst., s. 69.

¹⁰³ Sst., s. 22.

¹⁰⁴ Sst., s. 61.

neskes død, det nye menneskes opkomst og et nyt liv, hvor man ikke lever i synd (1 Joh 1,8 og 1,10), men hader synden, fordi synden er en byrde og lidelse (Rom 7,17-25).¹⁰⁵

Møller er oppe imod både en "Daabstilbeder, som har to Frelserer" – det er Birkedal, som tillægges synspunktet, at både dåben og Kristus er frelsere, og en "Daabsforagter" – det er Holm, som afviser at dåben er et nådemiddel.¹⁰⁶ Møller er kontant i sin kritik af andre, men hans egne formuleringer er uklare. Det langvarige opgør med dåbspagten medfører imidlertid, at Møller kommer til at befinde sig tæt på baptisternes position. Vægtlægningen på genfødselen ved Ordet var fælles for Møller og Holm.

Udblik

Møllers ankomst til Græsted splittede vækkelsesfolket, og Møllers følgere samledes i 1868 i LM. Møller skrev imod dåbspagten, men forkastede ikke dåben. Men dåben fik i praksis ingen betydning, da alle voksne blev betragtet som frafaldne fra dåben og skulle genfødes ved Ordet. Møllers kamp imod loviskhed og for genfødselen ved Ordet førte til, at dåben blev skubbet i baggrunden, og derfor levede LM de første 100 år med en sakramenteløs kristendomsopfattelse. Frem til 1960'erne levede de fleste medlemmer i et distanceret forhold til folkekirken og dens gudstjenester, herunder dens sakramenter, som de ikke tillagde megen betydning.¹⁰⁷ Man forkyndte evangeliet om Ordets forkyndelse. Anti-diabolos vandt ingen krig, men trak spor efter sig.

¹⁰⁵ Sst., s. 62-63.

¹⁰⁶ Sst., s. 63.

¹⁰⁷ Mikkel Vigilius: *Kirke i kirken: Luthersk vækkelses-kristendom – fra kirkelig bevægelse over organisation til kirkeligt opbrud*, Hillerød 2005, s. 337.

Konklusion

Møllers dåbssyn var under udvikling, og det er ikke muligt at harmonisere hans position i 1863/1864 med den pseudonyme offensiv i 1867. Når Møller sammen med den øvrige ledelse i 1870 formelt tilsluttede sig *Confessio Augustanas* udsagn, var det en organisationspolitisk markering, der indvarslede LMs distancerende holdning til kirkens forvaltning af dåb og nadver. I sig selv var dåben ikke interessant for Møller. Han kritiserede opfattelser af dåben, der var i strid med hans opfattelse af Ordet som evangeliet om syndernes forladelse ved Jesu blod. Møllers bog i 1884 fastholdt distanceringen til den baptistiske dåbsopfattelse som lydighedshandling, men Møllers bog viste også, at han var enig med baptisten Holm på en lang række teologiske punkter.

Abstract

This article studies an 1867 publication on baptism, published under the pseudonym *Anti-diabolos*. The author was the lay theologian Christian Møller. Møller's understanding of baptism, developed in *Anti-diabolos*' writing and elsewhere, is intricately linked to his understanding of the baptismal covenant. Notably, despite distancing himself from the Baptist view, Møller aligns with Baptists in emphasizing regeneration through the Word.

Møller's critique met opposition from other Revivalist authors. His rejection of the baptismal covenant and associated rituals drew further scrutiny, especially regarding his alignment with Rosenius, who emphasized the covenantal aspect of baptism as both a separation from sin and a promise of salvation.

Møller's pseudonymous critique inadvertently revealed contradictions in his earlier writings, where he had sup-

ported the conditional nature of the baptismal covenant. His theological evolution led to a break with Pastor Trandberg's free congregation on the island of Bornholm in 1866 and his return to the Danish National Church, culminating in the formation of the Lutheran Mission Society in 1868. Despite initial sharp polemics, Møller later moderated his stance, evident in an 1884 book on baptism, where he emphasized grace as unmerited and unconditional while still affirming baptism as a means of regeneration.

Møller's evolving theology on baptism, from polemical attacks on the baptismal covenant to a more balanced Lutheran perspective, reflects his journey through theological crises and engagement with broader revivalist debates. His writings reveal the complexities and tensions in navigating between legalistic and evangelical understandings of baptism and grace.